

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2010 році

Випуск 3

Запоріжжя
Класичний приватний університет
2011

УДК 155.9
ББК 88
Т 34

Т 34 **Теорія і практика сучасної психології**: зб. наук. пр. / [редкол.: В.Й. Бочелюк (гол. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 3. – 118 с.

У збірнику дослідниками висвітлено результати наукових пошуків у галузі психологічних наук.

Для фахівців з психологічних наук, здобувачів, аспірантів, а також усіх, хто цікавиться проблемними питаннями у цій галузі.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
26 січня 2011 р., протокол № 5

<i>Головний редактор:</i> доктор психологічних наук, професор	Бочелюк В.Й.
<i>Заступник головного редактора:</i> доктор психологічних наук, доцент	Ткач Т.В.
<i>Члени редакційної колегії:</i> доктор психологічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України	Максименко С.Д.
доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук України	Бурлачук Л.Ф.
доктор педагогічних наук, професор, академік УАН	Вісковатова Т.П.
доктор психологічних наук, професор	Вірна Ж.П.
доктор педагогічних наук, доцент	Гура О.І.
кандидат психологічних наук, доцент	Гура Т.Є.
доктор психологічних наук, професор	Засєкіна Л.В.
доктор психологічних наук, професор	Карамушка Л.М.
доктор наук з державного управління, професор	Огаренко В.М.
доктор соціологічних наук, професор	<u>Скідін О.Л.</u>
доктор психологічних наук, професор	Хомуленко Т.Б.
доктор психологічних наук, професор	Шевченко Н.Ф.
кандидат психологічних наук, доцент	Горбань Г.О.
кандидат психологічних наук, доцент	Тисячник І.В.
кандидат психологічних наук, доцент	Черепехіна О.А.
<i>Відповідальний секретар:</i> кандидат педагогічних наук	Донченко І.А.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	4
<i>Бочелюк В.Й.</i>	
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЯК СИСТЕМНА УПРАВЛІНСЬКА ДІЯ	10
<i>Горбань Г.О.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ.....	16
<i>Євдокимова Н.О.</i>	
ПРОФЕСІОНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ЯК ПРОБЛЕМА В СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ У ВНЗ	22
<i>Коваленко В.О., Огаренко Є.А.</i>	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНОЮ СІМ'ЄЮ.....	27
<i>Нарижна В.В.</i>	
ОНТОЛОГІЧНА, ГНОСЕОЛОГІЧНА Й АКсіОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	32
<i>Ткач Т.В.</i>	
РЕГУЛЯТОРНИЙ ВПЛИВ СМИСЛОВОЇ УСТАНОВКИ НА ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗОВОГО СТАНУ.....	37
<i>Шевченко Н.Ф.</i>	

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ	43
<i>Гура О.І.</i>	
ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ	49
<i>Залановська Л.І.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ	54
<i>Застело А.О.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НЕОКУЛЬТІВ	58
<i>Рябко І.В.</i>	

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГА	62
<i>Афанасьєва Т.О.</i>	
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З АУТИСТИЧНИМИ ПРОЯВАМИ.....	66
<i>Бондаренко Р.М.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	70
<i>Гришина Т.А.</i>	

ПРИКЛАДНА ТА ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГА ЯК МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНОГО	75
<i>Гура Т.Є.</i>	
ПРОФЕСІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ОСОБИСТОСТІ	81
<i>Панкратова О.Л.</i>	
ЗАСОБИ НАВЧАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ДЛЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ	85
<i>Пучина О.В.</i>	
КОМПЛЕКС ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	89
<i>Ткаченко Н.В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ В РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ	96
<i>Турубарова А.В.</i>	
КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПСИХОЛОГІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ	100
<i>Черепехіна О.А.</i>	

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ХРОНОТОП УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ.....	105
<i>Дідух М.Л.</i>	
ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ.....	110
<i>Донченко І.А.</i>	
ДИНАМІКА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	114
<i>Тисячник І.В.</i>	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	117

*****

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

*****

УДК 316.6

ХРОНОТОП УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ

Дідух М.Л.

I. Вступ

Вивчення психологічних аспектів етнічного несвідомого неминуче призводить до необхідності дослідження етно-специфічних уявлень про час та простір. У психологічній науці вони вивчалися відокремлено. Проблематика суб'єктивного сприйняття часу найбільш детально подана у працях О. Кроніка та Є. Головахи [3]; Т. Титаренко розкриває дуже цікаву та специфічну проблематику внутрішнього простору особистості; у працях сучасних російських дослідників В. Калити та Н. Петровської [5] зустрічається поняття хронотопу, проте дослідження з психології праці – як пошук інструменту для виявлення професійно-специфічних уявлень про зручність робочого місця та робочого простору. На нашу думку, поняття хронотопу має стати однією з частин методологічного апарату дослідження колективного і, зокрема, етнічного несвідомого. Це поняття для розгляду літературознавчих позицій запропоноване М. Бахтінім. Хронотоп – це культурно визначена стійка позиція, крізь яку та за допомогою якої людина засвоює простір топографічно об'ємного світу. У межах літературознавства існує достатня кількість досліджень, присвячених як проблемі хронотопу окремого художнього твору, так і творів визначеного жанру (наприклад, "Хронотоп авантюрного роману").

У психологічному дослідженні важливо звернути увагу не просто на наявність описів часу чи простору у літературному, фольклорному творі або наративі клієнта, а й усвідомити його психологічний зміст та зв'язок з іншими проявами етнічного несвідомого, зокрема міфологемами занурення та сходження. Тому ми визначаємо поняття хронотопу (як психологічної категорії) як систему культурно зумовлених неусвідомлених уявлень про часопросторові характеристики навколишнього світу, у якому розгортається вчинкова активність людини.

З огляду на це, предметом дослідження стали неусвідомлені уявлення про час та простір в українській культурі.

II. Постановка завдання

Завданням статті вважаємо:

- розглянути специфіку українського хронотопу на прикладі фолькорних текстів;
- проаналізувати особливості сприймання часу та простору у сучасних творах художньої літератури;
- дослідити суб'єктивне сприйняття часопростору за допомогою аналізу проективного малюнка.

III. Результати

При аналізі народних пісень та балад звертає на себе увагу наявність декількох чітко визначених протиставлень: "рідної хати" та "битого шляху", землі та води.

Протиставлення між надійним, замкненим простором хати і відкритим, проте повним небезпеки простором дороги має значною мірою гендерну специфіку: жінки залишаються вдома і прагнуть утримати коло себе синів та коханих, а чоловіки вирушають у дорогу – козакувати, чумакувати, їхати на заробітки. Наведемо як приклад фрагмент козацької думи [10, с. 55]:

«"Ой мала вдова сина-сокола,
Вигодовала, в військо оддала.
Ой, старша сестра коня сідлала,
А середульша хустку качала,
А наймолодша випроводжала,
А мати його випитовала:
"Сину мій, коли прийдеш до нас?"
"Тоді я, нене, прийду до вас,
Як павине пір'я наспід потоне,
А млиновий камінь наверх виплине!"»

На дорозі, у полі героя дум та балад чекає загибель, а не збагачення чи тріумфальне повернення:

"Як зацвіте увесь цвіт,
Як заплаче увесь рід,
Що родичева голова
В чужім краї полягла" [1, с. 32].

Навіть тимчасова розлука з домівкою через поїздки на заробітки сприймається як вимушена та вкрай неприємна:

"Ой, матінко-вишня,
Чи я у вас лишня,
Що ви мене туди дали,
Де я не привишна?" [10, с. 284].

Водночас географія навколишнього простору досить широка: Україна, Крим, Польща, Туреччина, Америка, Канада – всюди мандрують герої балад, і всюди знаходять собі печаль та загибель унаслідок військових сутичок, хвороби, тяжкої праці. Дівчата та матері, що залишилися вдома, тужать за ними, проте не чинять спроби відшукати, втримати чи повернути чоловіків.

Утеча дівчини з рідної домівки пов'язана лише з коханням та довірою до зрадливого парубка. Ця дія неминуче призводить до загибелі – самогубства чи вбивства. У казках герої вирушають у дорогу чи через те, що їх вигнали з дому "Вовк і пес", "Цап та баран", або стають жертвами викрадення: "Івасик Телесик", "Котик і Півник" [4]. Лише Котигорошко вирушає у дорогу з власної ініціативи, щоб визволити сестер.

Прислів'я так само відображують протиставлення своєї та чужої сторони:

"Краще на своїй стороні кістками лягти, ніж на чужині слави натягти".

"Своя мазанка ліпша чужої світлиці".

У віршах Ліни Костенко [8] неусвідомлено простежується той самий вимір: смерть на чужині, що стає набагато болючішою саме через те, що не вдома:

"Що мій лежить за Віслою, далеко.

Якби землі хоч рідної на труни.

А ті ж обличчя – як скрипкова дека,
що вже на скрипці порвані всі струни.

А мій пропав десь безвісти, не знаю.

Чи хоч над ним горбочок нагорнули?

Як я ж тепер чужих тут поминаю,
щоб і мого десь люди пом'янули!"

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що в українському фольклорі, класичних та сучасних творах яскраво виявляється базове переконання щодо привабливості та захищеності "рідної хати" на противагу "далекій дорозі" та "чужині", що сприймаються як ворожі та смертельно небезпечні.

Причому, незважаючи на ці переконання, як у минулі часи, так і зараз в Україні спостерігалась своєрідна міграційна активність. Її специфіка полягала в тому, що міграція мала переважно "кільцьовий" характер, сприймалася як тимчасова. Чоловіки від'їзжали з метою козакувати, чумакувати, заробляти на чужині, а жінки чекали вдома їхнього повернення. Така сама структура трудової міграції відбувається сьогодні між Україною та нафтовими промислами Росії.

Водночас сучасна доба привнесла деякі зміни у структуру трудової міграції. Збільшилася кількість трудових мігрантів до Західної Європи, зокрема Італії та Греції. Це переважно жіноча міграція, що мотивується вже знайомим етно-специфічним мотиваційним переконанням: "Заробити на чужині, повернутись, поліпшити життя своєї родини в Україні". Не виникає мотивації осісти за кордоном та переселити туди членів своєї сім'ї. Повернення не завжди відбувається, розлучення родин призводить до збільшен-

ня соціального сирітства. Інтенсивність цих проявів просторового сприймання, що впливає на структуру міграційного процесу сучасної молоді, потребує окремого соціально-психологічного дослідження за допомогою методики "Хронотоп", що й буде відображено у подальших статтях з цієї тематики.

Іншою просторовою дихотомією є земля, вода та проміжна стихія – болото.

Природним середовищем центральної та східної України є лісо-степова та степова зони. Це – безкраї обрії луків та ланів, м'які схили. Сільськогосподарська цивілізація тісно пов'язана з землею-годувальницею. "Земля" – це назва класичних творів української літератури О. Кобилянської, В. Стефаніка, Л. Первомайського. "Земля" – це також фільм класика кінематографу О. Довженка. Якою ж постає земля у цих творах? З одного боку, це безмежно поетичні картини сінокосу, жнив, весняного пробудження землі. Проте існує й інший бік – земля як власність, як предмет розбрату між людьми. Тоді сила землі сприймається не як безмежна, а як жорстко обмежена, відокремлена. Її слід не лише обробляти, а й захищати від чужих зазіхань. Третьою стороною просторових уявлень про землю постає її хтонічний бік:

"Узяв собі жінку-паняночку –

В чистім полі земляночку, –

Узяв жінку-дружиночку –

В чистім полі могилочку" [10, с. 58].

Багато казок та козацьких дум містять описи могил, що сприймаються у народній свідомості як місця сакральні та потенційно небезпечні, бо там "той світ" може перетнутись з "цим". Той самий погляд на землю зберігається в етнічному несвідомому і понині, що яскраво відображено у вірші Л. Кісельова [6]:

"Тільки двічі живемо,
раз у світі білім – білім,
тож хвилюємось і квилім,
як до іншого йдемо.

А тоді ще другий раз,
в світі чорнім, аж червонім,
чорнозем ламає скроні
і трава росте крізь нас.

Тільки двічі живемо

Дай же Боже, щоб любили,

і щоб люди не раділи,

як у чорний світ йдемо".

Ще більш багатозначним у народній свідомості є образ води: "Тиха вода греблю рве". Вода не належить нікому, проникає усюди, приховує все, що має бути прихованим. Вода – це, насамперед, жіноча, дівоча стихія, що використовується для пошуку та випробовування коханого:

"Рятуй мя, Івсику, рятуй!

Не дай ми потопати,

В тім морі загибати!

Івасенько до береженька –

Є і човен, і весло:

– Не загинеш, миленька не загинеш!" [1, с. 144].

З погляду аналітичної психології, водна стихія є символічним утіленням енергії Еросу, через це стає зрозумілим прихований зміст балад цього типу – ані тато, ані мати, ані інші родичі чи випадкові перехожі не мають змоги спасти дівчину чи козака від потопання, це може вдіяти лише той, у кого є справжнє кохання. Коли ж кохання минає, стихія води обертається своїм зловісним боком – як самогубство та дітовбивство покинутої дівчини. Вода також є місцем перебування казкових істот: водянників, русалок, самого чорта. Проміжна стихія – болото – сприймається як ворожа до людини, населена небезпечними магічними істотами, що можуть згубити будь-кого.

Своєрідний хронотоп українського фольклору творів М. Гоголя відроджується – відображається в сучасному колективному романі "Пентакль" [9]. Його авторами є п'ятеро українських письменників: Марина та Сергій Дьяченки, Андрій Валентинов, Дмитро Громов та Олег Ладиженський. Ймовірно, що така колективна співтворчість дала змогу отримати доступ не лише до індивідуального свідомого та несвідомого конкретного автора, а й до глибоких шарів етнічного колективного несвідомого, у тому варіанті, в якому воно постає у сучасній Україні. Часо-простір роману розгортається навколо містечка Ольшани, і вільно віддаляється і повертається у часи козаччини дев'ятнадцятого сторіччя, революції та "буремних дев'яностих". Це дає можливість спостерігати, як ті самі персонажі та архетипи пристосовуються до різних часів, не змінюючи своєї сутності.

Наприклад, "Пентакль пристрастей" відкривається новелою "Бурсак", новою історією Хоми, що його було давно згублено панночкою-відьмою. Та й на тому світі не знайшов він спокою. Знайшли, відкопали, з землі підняли, і перетворився він на нового Вія. Трагедія людини, що втрачає себе, перетворюється на живого мерця, стає спільною з трагедією народу, що ціною власного життя будує "світле майбутнє". Світ поділено на

Наших та Ворогів, проте останніх стає все більше, бо їх ряди поповнюються за рахунок своїх. Треба бути вірним ідеї, стійким, твердим наче криця або могильний камінь. Їх уже не лишилося у живих, наших дідів та прадідів, що будували Царство Свободи. Проте у петлі часу вони повертаються знову та знову, щоб побудувати своє ефімерне майбутнє. А Вія споглядає за ними... Час роману нелінійний, усе можна переглянути ще раз, померлі досі перебувають серед нас, допомагаючи чи лякаючи нащадків.

Сприймання часу в українській культурі пов'язується, як і сприймання простору до сільськогосподарського року, коли "влітку один тиждень рік годує", проте "день довгий, а вік короткий". Події чітко прив'язані до часового проміжку у році: "Це сталося за тиждень після Паски", а от самі роки нещитані, не мають великого значення. У розповідях, піснях, баладах існує опис самої події, і часто неможливо здогадатися, якому сторіччю вона належить. Це не важливо як оповідачеві, так і слухачам. Це відсторонене спостереження плину часу, розуміння, що є щось більше за людину, залишається й у творах сучасних українських авторів:

"Згадаю їжака, що ти приніс,
і як вночі він бігав по кімнаті.
І вже роки, убогі і багаті,
мов дощ серпневий проминуть на-
вскіс..." [6].

Подібні мотиви властиві і творам Л. Костенко [7], коли, незважаючи на чітку, навіть хронологічно, як у щоденнику, прив'язану часову структуру "Записок українського сумашедшого", відчувається одвічність проблематики, що нею живуть герої роману, неусвідомлене знання минулості та неважливості політичних подій сьогодення. За метушнею і турботами проглядає вічне: Жінка, Мати, Праця та Кохання.

При дослідженні особливостей українського хронотопу за допомогою методологічного апарату аналітичної психології нами виявлено таку сітку ампліфікації (рис. 1).

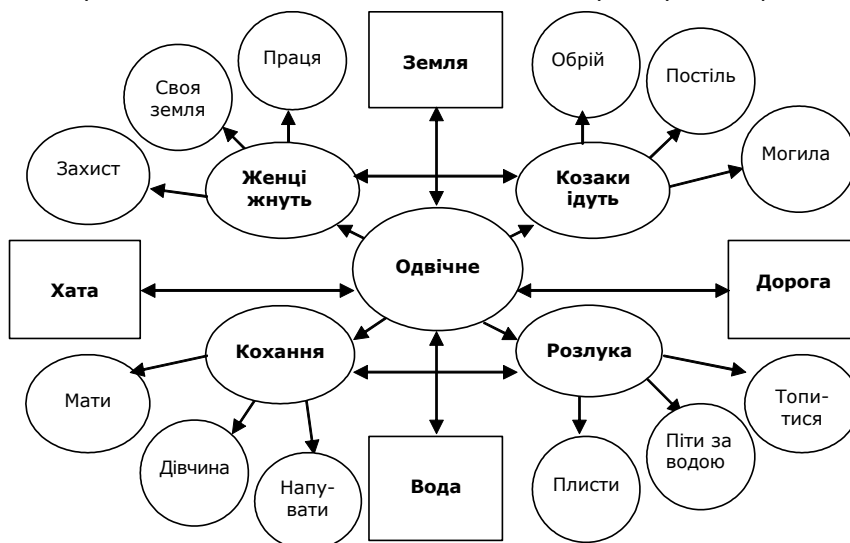

Рис. 1. Структура ампліфікації українського хронотопу

Також з метою аналізу сприймання навколишнього простору нами використано "Тест світу" з більш детальним аналізом символічності зображень. Усього було досліджено 145 респондентів, що належать до етнічних українців та походять з різних регіонів. Методика створена у процесі вивчення змінених станів свідомості на факультеті психології Санкт-Петербурзького державного університету у 1997 р. Тест дає змогу досліджувати внутрішню картину світу людини, тобто суму уявлень про себе, світ і своє місце у ньому. Цю картину людина формує протягом усього свого життя, починаючи з раннього дитинства. Велика частина її дій, думок і вчинків продиктована не об'єктивними обставинами, а суб'єктивною моделлю світу. На її основі людина так чи інакше оцінює життєві обставини, реальні чи передбачувані події, надає їм певного сенсу.

За цією методикою виділяють шість основних типів картин світу:

1. "Планетарна" картина світу – зображення земної кулі, інших планет сонячної

системи – когнітивна картина світу, у вигляді загальноприйнятих нормативних знань, набутих у школі.

2. Опосередкована чи метафорична картина світу, що передає складний смисловий зміст, подана у вигляді будь-якого складного образу.

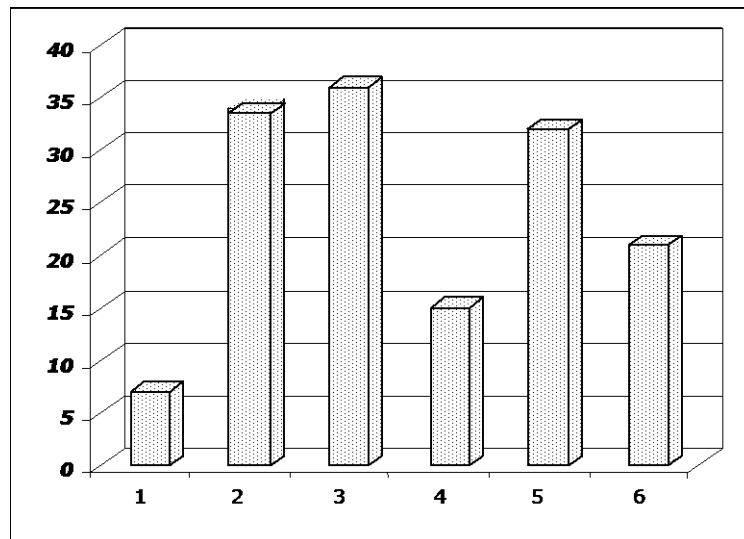
3. "Пейзажна" – у вигляді міського чи сільського пейзажу з присутністю людей, тварин, дерев, квітів тощо – бажана картина свого оточення.

4. Абстрактна, схематична, що відрізняється лаконізмом побудови, у вигляді абстрактного образу, знаку, символу.

5. "Соціальна" – коли навколишнє середовище сприймається через людей, що його становлять – членів родини, друзів.

6. Безпосереднє оточення, обстановка навколо себе, свого будинку, яка є насправді, або ситуативна – "те, що спадає на думку".

Отримані дані (N = 145) щодо зазначених типів картин світу етнічних українців зображено на гістограмі (рис. 2).

- 1 – Планетарна
- 2 – Метафорична
- 3 – Пейзажна
- 4 – Схематична
- 5 – Соціальна
- 6 – Безпосереднє оточення

Рис. 2. Розподіл варіантів картини світу

Як видно з наведеної гістограми, у досліджуваних переважають пейзажні, метафоричні та соціальні зображення, що відображають емоційне ставлення до навколишнього світу. Когнітивно-спрямовані варіанти світогляду є нечисленними. При більш детальному аналізі пейзажних картин світу дівчат виявлено зображення річок, моря, рідше ставків. Героїні стоять на березі, часто обернені до води. Так само часто у пейзажні картини включено зображення хати. Цікавим є те, що більшість досліджуваних є мешканцями міста, проте їхні пейзажні картини зображували переважно сільську місцевість або безлюдний природний пейзаж. Декілька зображень індустріального пейза-

жу мали виразно негативне емоційне забарвлення та супроводжувались коментарями: "Смітник", "Забруднена екологія".

Нечисленними, і переважно у хлопців, є зображення дороги. Вона розташовується у лівій частині зображення, інколи йшла зліва направо, що може означати її суб'єктивне розташування у минулому або зв'язок між минулим і майбутнім. На пейзажних картинах також часто зображені дерева, переважно верби, що є поширеним в українському фольклорі.

Метафоричні картини "Тесту світу" значною мірою пов'язані не з особливостями етнічного хронотопу, а з індивідуальним свідомим та несвідомим авторів зображень.

Звертає на себе увагу відносно великий відсоток соціально спрямованих зображень, сприйняття оточення не як фізичної, а як соціальної реальності. Цей феномен потребує подальшого детального вивчення.

Проте постають запитання: чи відображене у фольклорі та літературних творах уявлення про часопростір відповідає світоглядним уявленням реальних українців; чи існують відмінності цього сприймання між росіянами, українцями, татарами, що мешкають у сучасній Україні? Для відповіді на ці запитання недостатньо лише аналізу текстів та проєктивних методик, потрібен відповідний, придатний для математично-статистичного аналізу інструментарій.

IV. Висновки

Розглянувши специфіку українського хронотопу на прикладі фольклорних текстів (пісень, балад, казок, прислів'їв), було виявлено виразне протиставлення безпечного простору хати та небезпечного образу шляху. Іншими полярностями виявилися полярності між образом землі та води. Цікавим є те, що асоціативний ряд щодо землі, води та шляху включає в себе численні конотації, пов'язані зі смертю. Суб'єктивне сприймання часу, відображене в українському фольклорі, містить базову дихотомію між одвічним та скоро минулим, з переважним спрямуванням уваги на одвічне. Структурований, розпланований час взагалі не зустрічається. Помітна організація циклічності часу, прив'язана до структури сільськогосподарського року та свят.

Проаналізувавши особливості сприймання часу та простору в сучасних творах художньої літератури стало помітно, що вони не мають суттєвих відмінностей від фольклорних текстів і зберігають ті самі особливості циклічного, одвічного хронотопу, на тлі якого розгортаються людські відносини. У всіх проаналізованих творах люди відчують єдність та повагу до навколишнього простору, відчуваючи себе частиною українського мікрокосму.

При дослідженні суб'єктивного сприймання часопростору за допомогою аналізу проєктивного малюнка було виявлено переважне сприймання світу навколо сільського пейзажу з відображенням тих самих дихотомій: хати-дороги, води-землі. Метафоричні зображення себе та навколишнього світу через архетипічні символи української культури.

Література

1. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини. – К. : Наукова думка, 1987. – 470 с.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев – К. : Довіра, 1992. – 414 с.
3. Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – [1-е изд.]. – К. : Наук. думка, 1984. – 342 с.
4. Матусина скарбниця. Українська народна творчість. – Харків : Торсінг плюс, 2007. – 480 с.
5. Калита В.В. Изучение пространственно-временного. Построение методики "Хронотоп" / В.В. Калита, Н.В. Петровская // Сб. научных трудов Дальневосточной Государственной Морской Академии им. Г.И. Невельского. – Владивосток : Дальневосточная Государственная Морская Академия им. Г.И. Невельского, 1999. – С. 15–20.
6. Киселёв Л. ...Все на свете только песня на украинском языке / Л. Киселёв. – К. : Факт, 2006. – 158 с.
7. Костенко Л. Записки українського сумашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
8. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 218 с.
9. Олди Г.Л. Пентакль / Г.Л. Олди, А.М. Валентинов, И.С. Дьяченко. – М. : Эксмо, 2005. – 460 с.
10. Соціально-побутові пісні. – К. : Дніпро, 1985. – 330 с.

Дідух М.Л. Хронотоп українського буття

Анотація. Розглянуто специфіку українського хронотопу на прикладі фольклорних текстів. Проаналізовано особливості сприймання часу та простору в сучасних творах художньої літератури. Досліджено суб'єктивне сприймання часопростору за допомогою аналізу проєктивного малюнка.

Ключові слова: етнопсихологія, несвідоме, часопростір, суб'єктивний час, картина світу, архетипічні символи.

Дидух М.Л. Хронотоп украинского бытия

Аннотация. Рассмотрена специфика украинского хронотопа на примере фольклорных текстов. Проанализированы особенности восприятия времени и пространства в современных произведениях художественной литературы. Исследовано субъективное восприятие хронотопа с помощью анализа проективного рисунка.

Ключевые слова: этнопсихология, бессознательное, хронотоп, субъективное время, картина мира, архетипические символы.

Diduh M. Chronotope of Ukrainian life

The article considers the specifics of Ukrainian chronotope as an example of folklore texts, analyzes the characteristics of perception of time and space in contemporary literary works. The author explores the subjective perception of the chronotope through an analysis of the projective image.

Key words: ethnic psychology, unconscious, chronotope, subjective time, world, archetypal characters.

*****

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

*****

- Афанасьєва Т.О.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Бондаренко Р.М.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Бочелюк В.Й.* – доктор психологічних наук, професор, Класичний приватний університет
- Горбань Г.О.* – кандидат психологічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Гришина Т.А.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Гура О.І.* – доктор педагогічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Гура Т.Є.* – кандидат психологічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Дідух М.Л.* – кандидат психологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Донченко І.А.* – кандидат педагогічних наук, Класичний приватний університет
- Євдокимова Н.О.* – кандидат психологічних наук, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
- Залановська Л.І.* – аспірант, Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”, м. Київ
- Застело А.О.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Коваленко В.О.* – кандидат педагогічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Огаренко Є.А.* – старший викладач, Класичний приватний університет
- Панкратова О.Л.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Пучина О.В.* – кандидат психологічних наук, Запорізький національний технічний університет
- Рябко І.В.* – кандидат наук з державного управління, Класичний приватний університет
- Тисячник І.В.* – старший викладач, Класичний приватний університет
- Ткач Т.В.* – доктор психологічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Ткаченко Н.В.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Турубарова А.В.* – аспірант, Класичний приватний університет
- Черепехіна О.А.* – кандидат психологічних наук, доцент, Класичний приватний університет
- Шевченко Н.Ф.* – доктор психологічних наук, професор, Запорізький національний університет

ДО УВАГИ АВТОРІВ

**Вимоги до авторських оригіналів статей,
поданих до науково-виробничого журналу
"Теорія та практика сучасної психології"**

1. До друку приймаються неопубліковані раніше роботи, **написані українською мовою**, обсяг – 0,5–1 авт. арк.

2. Рукопис статті має містити такі необхідні елементи (бажано виділені **напівжирним шрифтом**):

УДК.

Назва статті українською, російською та англійською мовами.

Прізвище та ініціали автора (авторів) українською, російською та англійською мовами.

Анотація українською, російською та англійською мовами (до 100 слів).

Ключові слова українською, російською та англійською мовами (3–10 слів).

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями; **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано вирішення певної проблеми й на які орієнтується автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми; формулювання мети статті; **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **висновки** й перспективи подальших розробок у цьому напрямі.

Література за алфавітом (оформляти слід згідно з вимогами стандарту з бібліографічного опису).

Підпис автора і дата.

3. Технічні вимоги до оформлення статей

Стаття має бути набрана в текстовому редакторі Microsoft Word. Поля з усіх боків – 20 мм. Шрифт – Times New Roman 14 з інтервалом 1,5. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною і застосовуватися у статті лише тоді, коли це значно покращує її зміст порівняно з текстовою формою викладу. Посилання на літературу подавати безпосередньо в тексті у квадратних дужках, зазначаючи порядковий номер джерела, під яким воно внесено до списку літератури, та через кому конкретну сторінку.

4. Якщо рукопис статті підготовлено у співавторстві, то на окремому аркуші необхідно чітко визначити особистий внесок кожного автора у створення рукопису та посвідчити це своїми підписами.

5. Паперовий варіант, підписаний автором, ідентичний набраному в електронному варіанті, завірена **рецензія** доктора наук відповідного профілю (крім випадків, коли автор сам має науковий ступінь доктора наук), **довідка** про автора на окремому аркуші (прізвище, ім'я, по батькові повністю, відповідно до паспортних даних, адреса, телефони з кодом міста, e-mail, науковий ступінь, вчене звання, посада, установа), копія документа про **сплату** (25 гривень за сторінку) передаються відповідальному редакторові або надсилаються за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б, КПУ, редакція журналу "Теорія та практика сучасної психології".

6. Гроші треба перераховувати за реквізитами:

КПУ / Філія АБ "Південний"

р/р 26002310022201 / ОКПО 19278502 / МФО 313753

За друк статті у науково-виробничому журналі "Теорія та практика сучасної психології".

Наукове видання

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 17198-5968Р від 27 жовтня 2010 року

Виходить 2 рази на рік

Редактор С.А. Козиряцька
Технічний редактор О.В. Колотова

Підписано до друку 31.12.2011 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетний. Друк різнографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 13,60. Обл.-вид. арк. 12,72. Тираж 100 пр. Зам. № 17-11Ж.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008 р.